

ANNA SZEMBERG

Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

KOMUNIKAT Z BADAŃ SPOŁECZNO-EKONOMICZNEJ STRUKTURY WSI NA ZIEMIACH ODZYSKANYCH

Wiosną 1956 roku została przeprowadzona przez Zakład Struktury Wsi IER ankieta w rejonie północno-zachodnim, a mianowicie w województwach Szczecin i Koszalin.

Nowa ankieta miała na celu zaktualizowanie obrazu struktury indywidualnych gospodarstw chłopskich tego rejonu, uzyskanego w wyniku badań przeprowadzonych w latach 1947—1952¹.

Należy podkreślić, że badanie struktury wsi na Ziemiach Odzyskanych przeprowadzone zostało w 1956 roku w oparciu o nowe w stosunku do poprzednich badań założenia metodyczne, dotyczące sposobu grupowania gospodarstw. Poprzednio gospodarstwa grupowane były prawie wyłącznie według kryterium obszarowego, a wszystkie pozostałe cechy gospodarstw były obliczane już w ramach poszczególnych grup obszarowych. Stosowanie takiej metody, szczególnie na terenach osadniczych, spotkało się z szeroką i słuszną krytyką.

Grupowanie gospodarstw tylko według ilości posiadanej ziemi na tych terenach, gdzie ziemia była rozdzielana przeważnie w jednakowych lub bardzo zbliżonych ilościach, stwarzało pozory, że różnice między gospodarstwami są bardzo niewielkie, że właściwie z wyjątkiem odcinającej się grupy gospodarstw małorolnych wszystkie pozostałe gospodarstwa stanowią jedną, bardzo mało zróżnicowaną grupę.

Ograniczenie się więc w badaniach struktury tylko do zasady grupowania według ilości posiadanej ziemi zamazuje istniejące różnice między gospodarstwami o zbliżonym obszarze ziemi i łączy w jednej grupie zwanej „średniacką grupą obszarową“ gospodarstwa posiadające często bardzo różną siłę produkcyjną, różną intensywność, różny stopień powiązania z rynkiem, a więc gospodarstwa o bardzo zróżnicowanej sytuacji ekonomicznej. W rezultacie obraz, jaki otrzymywaliśmy grupując gospodarstwa tylko według ilości posiadanej ziemi, nie ujawniał różnic między gospodarstwami tej samej grupy obszarowej, ale odwrotnie — zamazywał je.

Dlatego też w nowych badaniach obok grupowania według wielkości obszaru zastosowaliśmy grupowanie gospodarstw według wartości produkcji globalnej z jednoczesną analizą samej produkcji gospodarstwa.

Poza tym odeszliśmy obecnie od ustalonych w poprzednich badaniach

¹ Patrz artykuł w „Zagadnieniach Ekonomiki Rolnej“ nr 3/4, 1953, oraz „Wies w liczbach“, wyd. III, rozdział III.

przedziałów obszarowych, które dziś wydają się zbyt sztywne i zarówno grupowanie według hektarów, jak i grupowanie według wartości produkcji globalnej zrobione zostały w znacznie mniejszych, a więc i szczegółowszych grupach. Mimo że opracowanie statystyczne nie zostało jeszcze zakończone, już wstępna analiza części materiału statystycznego pozwala przypuszczać, że otrzymany obraz jest znacznie dokładniejszy, a co najważniejsze — wierniej przedstawia rzeczywistość, aniżeli pozwalały na to dotychczasowe materiały.

CHARAKTERYSTYKA MATERIAŁU

Ankieta 1956 roku objęła 955 gospodarstw z 28 wsi. Rozmieszczenie wsi jest następujące:

Cyfrы oznaczają ilość wsi badanych w poszczególnych powiatach woj. Szczecin i Koszalin.

Wybór wsi został dokonany w ścisłym porozumieniu z miejscowym aktywnym naukowym i gospodarczym, dobrze zorientowanym w danym terenie, a także w założeniach prowadzonych badań. Wsie były dobierane pod tym kątem, aby możliwie najbardziej odpowiadały przeciętnym warunkom danego powiatu czy też części powiatu.

Badanie całych wsi zostało przeprowadzone na drodze szczegółowej charakterystyki ogólnej, natomiast ankietą — ze względu na ograniczone siły i możliwości — została obojętna reprezentacja w ilości 50—70% ogółu gospodarstw. Gospodarstwa były wybierane tak, aby reprezentowały one każdą grupę obszarową proporcjonalnie do ogólnej ilości gospodarstw danej wielkości we wsi, ze szczególnym uwzględnieniem gospodarstw średniorolnych (w starych przedziałach 5—12/14 ha¹), które stanowią na tym terenie najliczniejszą grupę wśród ogółu gospodarstw indywidualnych.

W badaniach terenowych wzięli udział pracownicy naukowcy i studenci WSR-Szczecin i SGGW-Warszawa.

STRUKTURA OBSZAROWA GOSPODARSTW PODREJONU PÓLNO-CNO-ZACHODNIEGO

a) według rocznika statystycznego w 1955 roku

Grupy obszarowe	Liczba gospodarstw	% gospodarstw
R a z e m	76 300	100,0
0,50 — 2	18 700	24,5
2 — 5	12 900	16,9
5 — 7	6 900	9,0
7 — 10	25 100	32,9
10 — 12	8 000	10,5
12 i więcej	4 700	6,2

b) w 28 wsiach badanych w 1956 roku

R a z e m	1 710	100,0
0,26 — 2	424	24,8
2 — 5	162	9,5
5 — 7	278	16,2
7 — 10	735	43,0
10 — 12	95	5,4
12 i więcej	19	1,1

c) gospodarstw ankietowanych w 1956 roku

R a z e m	955	100,0	% gospodarstw ankietowanych do ogółu gospodarstw w badanych wsiach
0,26 — 2	106	11,1	25,0
2 — 5	133	13,9	82,1
5 — 7	144	15,1	51,8
7 — 10	470	49,2	63,9
10 — 12	89	9,3	96,7
12 i więcej	13	1,4	68,4

¹ „Wieś w liczbach”, wyd. III, str. 61.

Tabl. 1. **Badane gospodarstwa chłopskie w rejonie północno-zachodnim w 1956 roku wg ogólnej powierzchni i wartości produkcji globalnej**

Grupy obszarowe	Ilość gospodarstw według wielkości wartości produkcji globalnej w złotych																	Razem	%	
	do 4 999	5 000	10 000	15 000	20 000	25 000	30 000	35 000	40 000	45 000	50 000	55 000	60 000	65 000	70 000	75 000	80 000			85 000 i więcej
	9 999	14 999	19 999	24 999	29 999	34 999	39 999	44 999	49 999	54 999	59 999	64 999	69 999	74 999	79 999	84 999				
do 1 ha	2	6	6	5	1				*	*									20	2,1
1-2 ha	3	25	27	19	10	*	*	*	*	*									86	9,0
2-3 "	*	3	13	29	11	6	1	*	*	*									63	6,6
3-4 "	*	*	4	16	10	5	4	1	*	*	1								41	4,3
4-5 "	*	1	2	5	3	14	1	2	*	*	*								29	3,0
5-6 "				3	7	14	12	7	3	2	*	1							49	5,1
6-7 "			1	6	14	15	27	17	7	5	2	*	1						95	9,9
7-8 "	*	*	*	5	9	24	43	28	23	8	5	5	1	1	1		1		153	16,1
8-9 "			1	1	5	13	34	27	25	19	18	8	2	1	1			2	157	16,5
9-10 "				1	2	8	17	26	26	28	18	14	6	5	1	1		2	160	16,8
10-11 "					1	3	4	16	13	8	9	7	3	4	2	1		2	73	7,6
11-12 "										5	*	5	3	1	*	*		*	16	1,7
12-13 "												*	1	*	*	*		1	3	0,3
13-14 "												*	1	*	*	*			3	0,3
14-15 "												*	1	*	*	*	1	1	3	0,3
15-16 "										1		*	*	*	*	*		1	2	0,2
16-17 "																		*	*	*
17-18 "																		1	1	0,1
18-19 "																		*	*	*
19-20 "																		*	1	0,1
Razem	5	35	54	90	73	102	146	124	97	76	56	41	18	13	10	4	2	9	955	
w %	0,5	3,7	5,6	9,4	7,6	10,7	15,3	13,0	10,2	8,0	5,9	4,3	1,9	1,4	1,0	0,4	0,2	0,9		100

Jak wynika z przytoczonych liczb, gospodarstwa objęte ankietą są przede wszystkim reprezentacją gospodarstw średniorolnych, co odpowiada założeniom badawczym. Jest bowiem rzeczą zrozumiałą, że na tak wybitnie średniackim terenie, jak Ziemia Odzyskana, na czoło wysuwa się potrzeba zbadania przede wszystkim procesów zachodzących właśnie w tej grupie gospodarstw. Najmniej reprezentowaną jest grupa gospodarstw do 2 ha. Wynikło to stąd, że grupa ta uznana została zarówno w statystyce masowej, jak i w dotychczasowych badaniach w zasadzie za grupę nierolniczą, stanowiącą prawie w całości działki robotnicze, a więc nie posiadającą istotnego znaczenia dla sprawy przemian i procesów, jakim podlegają indywidualne gospodarstwa rolne.

Uwagi o metodyce obliczania produkcji: Przy obliczaniu produkcji gospodarstwa zostały uwzględnione wszystkie artykuły roślinne i zwierzęce z wyjątkiem przydomowej (ogrodowej) uprawy warzyw i owoców, a w produkcji zwierzęcej — drobiu i miodu. Pominięcie warzyw i owoców nie ma większego znaczenia z tego względu, że wśród zbadanych gospodarstw nie występują w ogóle gospodarstwa ogrodnicze, a produkcja miodu jest również bardzo sporadyczna. Prawie w każdym gospodarstwie natomiast istnieje produkcja i sprzedaż drobiu, która nie została uwzględniona, i to powoduje w odniesieniu do wszystkich gospodarstw pewne obniżenie zarówno produkcji globalnej, jak i towarowej. Poza tym pewne obniżenie wartości produkcji wynikło z samej techniki zbierania danych w drodze ankiety.

Dla uchwycenia aktualnej siły ekonomicznej gospodarstw produkcja została obliczona w cenach bieżących, a mianowicie produkcja zużyta w gospodarstwie w cenach wolnorynkowych, a produkcja towarowa według cen tego rynku, na jakim została sprzedana (dostawy, kontraktacja, skup uspołeczniiony, sprzedaż prywatna). Chociaż w badanych gospodarstwach została uwzględniona odrębnie sprawa dokupna ważniejszych artykułów, produkcja towarowa obliczona dla gospodarstw jest produkcją brutto.

Po ustaleniu struktury obszarowej badanych gospodarstw i obliczeniu dla każdego gospodarstwa wartości produkcji globalnej zgrupowaliśmy gospodarstwa według tych dwóch kryteriów. Wyniki takiego zestawienia gospodarstw i wzajemną korelację między ich obszarem a wartością produkcji globalnej ilustrują tablice 1 i 2.

Tablice te nasuwają następujące wnioski:

Powszechnie znana prawidłowość, że wraz ze wzrostem powierzchni użytków wzrasta wartość produkcji globalnej, ma oczywiście swoje odbicie również w badanych przez nas gospodarstwach.

O ile jednak korelacja między wartością produkcji globalnej a ilością posiadanej ziemi w grupie małorolnej (do 4—5 ha) jest wyraźna, o tyle w grupach większych obszarowo (powyżej 5 ha) korelacja ta jest mniej wyraźna. Dowodzi to, że grupa gospodarstw średniorolnych mimo niewielkiej rozpiętości w ilości posiadanej ziemi jest mocno zróżnicowana. Zróżnicowanie to, ujawnione dopiero dzięki zgrupowaniu poszczególnych gospodarstw wewnątrz grupy średniorolnej według wartości produkcji globalnej, jest tym bardziej godne uwagi, że po pierwsze — badanie

zostało przeprowadzone w terenie, gdzie dominuje gospodarka chłopska w zasadzie mało intensywna, po drugie — przyjęta metoda obliczania produkcji (ceny bieżące) nie sprzyja uwypukleniu różnic, ale odwrotnie — nieco te różnice zacierają ze względu na przeliczanie znacznej części produkcji (przede wszystkim zboża) w cenach znacznie niższych od wartości.

W dalszej części komunikatu chciałabym właśnie szerzej omówić zagadnienie wewnętrznego zróżnicowania grupy średniorolnej, w oparciu o dane z części badanej reprezentacji, a mianowicie z gospodarstw zbadanych w województwie Koszalin.

Zbiorowość zbadana w województwie Koszalin wynosi 488 gospodarstw. Są to w ogromnej większości gospodarstwa osadnicze i repatrianckie, powstałe w latach 1945—1947 (81,6%), a więc pod tym względem dosyć jednolite.

Również pod względem jakości posiadanej ziemi badane gospodarstwa są w sytuacji dosyć podobnej.

Tabl. 3. Podział gospodarstw badanych według jakości posiadanej ziemi

Grupy gospodarstw posiadające wartość produkcji globalnej w wysokości złotych	Liczba gospodarstw zbadanych	Odsetek gospodarstw posiadających glebę			
		dobrą ^a	średnią ^a	złą ^a	brak danych
O g ó ł e m	488	62,5	17,2	19,9	0,4
do 9 999	6	83,3	16,7	— ³	—
10 000—19 999	63	65,1	9,5	23,8	1,6
20 000—29 999	81	60,5	19,8	19,7	—
30 000—39 999	171	59,1	20,5	20,4	—
40 000—49 999	90	62,2	16,7	21,1	—
50 000—59 999	54	72,2	11,1	16,7	—
60 000—69 999	11	72,7	9,1	18,2	—
70 000—79 999	9	55,6	33,3	—	11,1
80 000 i więcej	3	33,3	33,3	33,4	—

^a Klasyfikacja ta została dokonana w sposób wprawdzie uproszczony, ale dający przybliżony pogląd na sprawę jakości gleby w badanych gospodarstwach w stosunku do istniejących na całym danym terenie warunków glebowych. Podstawę grupowania gospodarstw stanowiły z konieczności (bo innych danych nie posiadamy) dotychczasowe klasy gleb ustalone przez klasyfikację społeczną. Sądzę więc, że obraz uzyskany jest bardziej optymistyczny niż rzeczywistość. Technika zaliczania gospodarstw do poszczególnych grup była następująca:

Gospodarstwa posiadające glebę Klasy gleb

	I	II	III	IV	V	VI
dobrą			ponad 50%		poniżej 50%	
średnią			25—50%		50—75%	
złą			poniżej 25%		ponad 75%	

Trzeba do tego jeszcze dodać, że prawie wszystkie ankietowane gospodarstwa posiadają łąki i stan tych łąk jest ogólnie bardzo zły.

Jak z tego wynika, badana zbiorowość jest w zasadzie dosyć jednolita zarówno pod względem długości okresu gospodarowania na Ziemiach Odzyskanych, jak również pod względem warunków glebowych. Podobnie przedstawia się sprawa z kierunkiem produkcji badanych gospodarstw. Są one pod tym względem bardzo do siebie podobne. Wszystkie reprezentują kierunek, który można z grubsza określić jako zbożowo-ziemniaczano-hodowlany. Gospodarstw wyspecjalizowanych w ogóle nie ma w reprezentacji. Różnice między gospodarstwami w tej dziedzinie sprowadzają się do różnego udziału roślin przemysłowych, które obejmują 6 do 10% całej powierzchni zasianej. Natomiast pod względem wartości produkcji przedstawiają one obraz dosyć zróżnicowany.

Tabl. 4. Przeciętna ilość użytków rolnych oraz przeciętna wartość produkcji globalnej i towarowej w poszczególnych grupach gospodarstw badanych w 1956 roku woj. Koszalin

Grupy w wysokości produkcji globalnej w złotych	Oznaczenie grup	Liczba gospodarstw zbadanych	Przeciętny obszar użytków rolnych na 1 gospodarstwo	Przeciętna wartość na 1 ha użytków rolnych w zł		Przeciętna wartość na 1 ha użytków rolnych w zł			
				produkcji globalnej	produkcji towarowej	produkcji roślinnej		produkcji zwierzęcej	
						globalnej	towarowej	globalnej	towarowej
do 9 999	I	6	1,19	6 710	1 446	3 176	76	3 534	1 369
10 000—19 999	II	63	2,15	7 439	2 035	3 919	501	3 520	1 533
20 000—29 999	III	81	5,57	4 540	1 489	2 621	453	1 919	1 036
30 000—39 999	IV	171	7,51	4 641	1 618	2 861	593	1 780	1 025
40 000—49 999	V	90	8,44	5 303	1 990	3 186	684	2 117	1 306
50 000—59 999	VI	54	8,87	6 142	2 695	3 591	984	2 551	1 711
60 000—69 999	VII	11	10,70	5 937	2 734	3 637	1 216	2 301	1 518
70 000—79 999	VIII	9	10,80	6 799	3 435	4 130	1 300	2 669	2 135
80 000—89 999	IX	3	9,24	9 225	4 668	4 167	784	5 058	3 884
R a z e m		488	6,88	5 254	1 971	3 124	689	2 129	1 282

Jeżeli wyłączyć z analizy grupy I i II, jako grupy małorolne, wymagające odrębnego potraktowania, jak również grupy VII, VIII i IX, które ze względu na małą liczebność można uznać za zbyt przypadkowo dobrane, to pozostają do rozpatrzenia grupy od III do VI. Różnice w wielkości gospodarstw tych grup są niewielkie (od 5,5 ha do 8,8 ha), natomiast różnice w produkcji na 1 ha użytków rolnych sięgają 1 600 zł (w produkcji globalnej) i 1 200 zł (w produkcji towarowej), a rozpiętość w wartości produkcji na jedno gospodarstwo dochodzi do 40 000 złotych.

Dla większej jasności podaję szczegółowe rozbieżności czterech omawianych grup według ilości posiadanej ziemi.

Tabl. 5.

Grupy obszarowe	Grupy gospodarstw według wysokości produkcji globalnej			
	III	IV	V	VI
	81 gospodarstw= 100,0	171 gospodarstw= 100,0	90 gospodarstw= 100,0	54 gospodarstwa= 100,0
0,26—2	9,9	1,2	—	—
2—5	28,4	1,8	—	3,7
5—7	23,4	21,0	13,3	1,9
7—10	35,8	68,4	72,3	74,0
10—12	2,5	7,6	14,4	18,5
12 i więcej	—	—	—	1,9

W świetle tych materiałów wydaje się, że określenie „słabszy“ i „mocniejszy“ średniak nadawane w naszych badaniach w dosyć mechaniczny sposób gospodarstwom średniorolnym w zależności od obszaru gospodarstwa¹ było, przynajmniej w odniesieniu do Ziemi Odzyskanych, niesłuszne i wynikało ze zbyt powierzchownej analizy gospodarstw, która nie uwzględniała lub prawie nie uwzględniała wartości produkcji.

Wydaje się, że już na podstawie dotychczasowych materiałów można stwierdzić, że po pierwsze — grupa gospodarstw średniorolnych w badanym terenie jest pod względem siły produkcyjnej poważnie zróżnicowana, po drugie — o większej lub mniejszej sile ekonomicznej gospodarstwa nie decyduje wyłącznie, a nawet nie przede wszystkim, posiadany obszar gospodarstwa.

Z tego, co wyżej powiedziane, wynika logiczna konieczność wskazania na te czynniki, które w większym stopniu niż obszar posiadanej ziemi decydują o sytuacji ekonomicznej i sile produkcyjnej gospodarstwa. Patrz tablica 6, 7 i 8.

Tabl. 6.

Posiadanie inwentarza martwego
(gospodarstwa badane w 1956 roku w woj. Koszalin)

Oznaczenie grup	Grupy gospodarstw o wartości produkcji globalnej zł	Liczba gospodarstw badanych	Wartość inwentarza martwego na 1 ha użytków rolnych	Wartość inwentarza martwego na 1 gospodarstwo	Gosp. bez maszyn lub z I kl.	Gospodarstwa posiadające umaszynowanie klasy ²			Gospodarstwa posiadające		
						II	III	IV	motor	młocarnię sa-mocz.	motor + młoc. sa-mocz.
I	do 9 999	6	—	—	100 0	—	—	—	—	—	—
II	10 000—19 999	63	357	769	65,1	30,1	3,2	1,6	1,6	—	—
III	20 000—29 999	81	532	2 964	17,3	58,0	8,6	16,1	9,9	1,2	1,2
IV	30 000—39 999	171	598	4 488	2,9	62,0	16,4	18,7	21,6	4,1	2,3
V	40 000—49 999	90	755	6 369	—	44,4	16,7	38,4	38,9	3,3	2,2
VI	50 000—59 999	54	1 129	10 007	—	29,6	16,7	53,7	55,6	14,8	11,1
VII	60 000—69 999	11	1 227	13 127	—	36,4	9,1	54,5	72,7	54,5	45,5
VIII	70 000—79 999	9	996	10 753	—	22,2	—	77,8	77,8	11,1	11,1
IX	80 000—i więcej	3	1 108	10 242	—	33,3	—	66,7	33,3	66,7	33,3
	Razem	488	727	5 003	13,5	48,1	12,7	25,6	24,6	5,7	4,1

¹ „Słabszy“ = mniejszy obszarowo, „mocniejszy“ = większy obszarowo.

² „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej“, nr 3—4, 1953 r.

Tabl. 7. Posiadanie inwentarza żywego
(w gospodarstwach badanych w 1956 roku w woj. Koszalin)

Oznaczenie grup	Grupy o wartości produkcji globalnej zł	Liczba gospodarstw zbadanych	Wartość inwentarza żywego produktów rolnych	Wartość inwentarza żywego na 1 gospodarstwo	Przeciętnie na 1 gospodarstwo w grupie				Gospodarstwa posiadające		Gospodarstwa bez krów	Gospodarstwa posiadające			Gospodarstwa z maciorami
					konie	bydła	krów	trzodły chlewnej	bezkonne	1 konia		2 i więcej koni	1 krowę	2 krowy	
I	do 9 999	6	407	432	—	0,2	0,2	2,2	100	—	83,3	16,7	—	—	—
II	10 000—19 999	63	1 340	2 885	0,1	1,4	4,0	3,1	88,9	11,1	11,1	69,9	19,0	—	7,9
III	20 000—29 999	81	1 018	5 673	0,9	2,2	4,6	5,4	30,9	51,8	17,3	49,4	42,0	7,4	37,0
V	30 000—39 999	171	1 000	7 510	4,2	2,8	1,9	6,2	5,3	71,3	23,4	22,2	64,3	12,9	35,7
V	40 000—49 999	90	1 146	9 673	1,6	3,6	2,4	8,9	—	40,0	60,0	4,5	61,1	34,4	52,2
VI	50 000—59 999	54	1 258	11 154	4,8	4,6	2,7	10,5	1,9	31,4	66,7	5,6	33,3	61,1	61,1
VII	60 000—69 999	11	1 294	13 847	2,4	5,7	3,2	10,9	—	—	100,0	9,1	—	90,9	81,8
VIII	70 000—79 999	9	1 415	15 270	2,1	5,6	3,9	14,8	—	11,1	88,9	—	22,2	77,8	88,9
X	80 000 i więcej	3	1 700	15 713	2,0	4,7	3,3	24,0	—	—	100,0	—	—	100,0	100,0
	Razem	488	1 049	7 660	4,2	3,0	2,0	7,0	19,9	46,1	34,0	26,8	47,3	23,0	40,1

Tabl. 8. Niektóre dane o stosunkach pracy (w gospodarstwach badanych w 1956 roku w woj. Koszalin)

Grupy gospodarstw o wartości produkcji globalnej zł	Oznaczenie grup	Liczba gospodarstw zbadanych	Odszetek ^a rodzin		Liczba osób ^b pracujących w gospodarstwie		Odszetek gospodarstw, które		Odszetek gospodarstw, które		Przeciętna roczna liczba dni na 1 gospodarstwo zainteresowane		Liczba gospodarstw, które donajmują rocznie powyżej 180 dni	Przeciętna liczba dni donajmu / na 1 gospodarstwo donajmujące	Przeciętna liczba dni donajmu / na 100 ha użytków rolnych
			w których zarobkuje	w których rodziny	na 1 gospodarstwo	na 100 ha użytków rolnych	odnajmują konie	donajmują konie	odbierają odrobki	odbierają konie	odbierania odrobków	odbierania			
do 9 999	I	6	83,3	50,0	1,1	91,4	—	100,0	—	50,0	—	16,3	—	5,5	15,5
10 000—19 999	II	63	87,3	76,2	1,4	66,7	4,8	90,5	1,6	52,4	25,0	17,5	—	12,5	36,8
20 000—29 999	III	81	48,1	35,8	1,9	34,1	25,9	50,6	13,6	24,7	18,5	16,9	—	8,1	14,4
30 000—39 999	V	171	30,4	14,6	2,2	29,3	35,1	28,7	19,9	11,7	17,3	11,5	—	12,1	38,6
40 000—49 999	V	90	26,7	6,7	2,4	28,6	43,3	17,8	30,0	5,6	17,9	9,2	—	12,5	47,8
50 000—59 999	VI	54	29,6	13,0	2,6	29,7	55,6	22,2	40,7	3,7	22,5	2,0	1	21,3	93,6
60 000—69 999	VII	11	18,2	—	2,7	25,1	45,5	—	45,5	—	25,0	—	1	82,2	34,9
70 000—79 999	VIII	9	22,2	22,2	2,9	27,3	44,4	—	33,3	—	14,7	—	1	16,7	51,5
80 000—89 999	X	3	—	—	2,0	21,6	100,0	33,3	100,0	—	28,7	—	—	6,5	46,9
Razem		488	40,0	24,6	2,1	31,2	33,8	37,3	21,7	17,0	19,3	15,0	3	16,6	56,8

^a Rodzina = gospodarstwo.

^b Przeliczone na osoby w wieku produkcyjnym w pełni zdolne do pracy.

Jak wynika z trzech przytoczonych tablic, wartość produkcji globalnej i towarowej gospodarstw jest ściśle związana z ilością inwentarza żywego i martwego. Nasuwa się niewątpliwy wniosek, że w grupach III i IV mamy do czynienia ze słabym średniakiem, a może nawet w części z biednym chłosem, a tylko formalnie średniorolnym.

Niedostateczne zaopatrzenie w środki produkcji (tabl. 6 i 7) powoduje dosyć powszechną zależność gospodarstw w tych grupach od gospodarstw mocniejszych (tabl. 8). Również dosyć ciężka jest ich sytuacja pod względem siły roboczej. Przypuszczalnie wytworzyła się ona na skutek złego stanu i małych dochodów gospodarstwa, co zmusiło członków czy głowy rodzin do szukania ubocznych zarobków. Te z kolei — jak się wydaje — o ile przyczyniły się do polepszenia bytu rodziny, to nie polepszyły stanu gospodarstwa, a wpłynęły raczej na jego naturalny charakter (wiele spośród tych gospodarstw ma poza obowiązkowymi dostawami bardzo niewielką produkcję towarową). Poza tym co czwarte gospodarstwo w tej grupie świadczy pewną ilość dni pracy w roku — najczęściej za pożyczanie koni — innym gospodarstwom.

Oczywiście, że posiadane środki produkcji i stosunki pracy nie wyczerpują jeszcze całokształtu tych czynników, które zadecydowały o ukształtowaniu się grup słabego i mocnego średniaka. Dalsze badanie tego zagadnienia obejmie takie sprawy, jak rola systemu obciążeń, analiza produkcji globalnej i towarowej, inwestycje, stan budynków, nielegalne użytkowanie ziemi, intensyfikacja produkcji i inne. Nie będziemy również pomijać takich zagadnień, jak pochodzenie gospodarza (rolnik, nierolnik), stopień zakorzenienia się na Ziemiach Odzyskanych, rola zaplecza (dla osadników ze starych ziem Polski) wychodźstwo z gospodarstwa, kierunki kształcenia młodzieży, dzieje gospodarstwa między 1952—1956 rokiem (w grupie tej znajduje się pewna ilość rodzin, które wystąpiły po 1952 roku ze spółdzielni produkcyjnych) itp., które również w poważnym stopniu wpływają na aktualny stan gospodarstwa.

Pomimo że przedstawione dane stanowią dopiero początek analizy materiału ankiety i może w związku z tym jest nieco za wcześnie na wnioski typu bardziej ogólnego, niemniej jednak z danych w tabelicy 8 narzuca się bardzo wyraźnie wniosek o tym, że zjawisko zróżnicowania gospodarstw na Ziemiach Odzyskanych, które ma tam poważny zasięg, nie nosi w masie charakteru kapitalistycznego. Bo chociaż u słabych gospodarstw średniorolnych obserwujemy wyraźne nasilenie cech zależności, a u mocnych*średniorolnych — nasilenie cech uzależniania, to jednak wśród tych ostatnich odsetek gospodarstw opierających się w poważniejszym stopniu na pracy najemnej siły roboczej jest zupełnie znikomy, a z drugiej — cechy zależności u słabych gospodarstw średniorolnych nie mają takich rozmiarów, aby można było mówić o upodobnianiu się tych gospodarstw do biedniaków w klasycznym tego słowa znaczeniu.

Niezmiernie istotną sprawą jest określenie jakiegoś, choćby przybliżonego szacunku ilościowego zjawiska zróżnicowania gospodarstw średniorolnych. Rozmowy przeprowadzone w czasie wywiadów terenowych w województwie Koszalin dały ogólną orientację, a mianowicie że wśród gospodarstw wyżej 5 ha gospodarstwa osłabione czy też zaniedbane stanowią ponad 50%. Wśród gospodarstw powyżej 5 ha objętych ankietą

gospodarstwa takie¹ stanowią w województwie Koszalin 66%, w województwie Szczecin 58%, a dla całego rejonu 62,0%.

Pewien szacunek zjawiska zróżnicowania gospodarstw średniorolnych dają również ogólne charakterystyki badanych 28 wsi.

Ankietujący w danej wsi, którzy przebywali w niej 10 do 14 dni, otrzymali zadanie określenia (po zapoznaniu się z ogółem gospodarstw we wsi) ilościowego stosunku słabych i mocnych średniaków z odpowiednim uzasadnieniem. Okazało się, że dane ich są zbliżone do rezultatów ankiety: w województwie Koszalin gospodarstwa słabych średniaków oceniono na 56% ogółu gospodarstw średniorolnych, a w województwie Szczecin na 42%; we wszystkich 28 wsiach udział procentowy słabych średniaków wśród ogółu gospodarstw powyżej 5 ha wynosi 51%, z tym że zasięg tego zjawiska jest nieco większy w województwie koszalińskim niż w szczecińskim, co ma przypuszczalnie związek z lepszymi warunkami naturalnymi w województwie szczecińskim.

W oparciu o te trzy źródła można przyjąć orientacyjnie, że w rejonie północno-zachodnim w 1956 roku było wśród gospodarstw średniorolnych (wyżej 5 ha) 50—60% gospodarstw o niepełnej sile produkcyjnej, niepełnej obsadzie inwentarza, uzależnionych od gospodarstw mocniejszych, które nie zapewniają często pełnej egzystencji rodzinie chłopskiej.

Taka niezupełnie dokładna jeszcze analiza świadczy jednak niezbitcie o fałszywym stosowaniu do niedawna uproszczonej oceny grup społecznych na wsiach Ziemi Odzyskanych według kryterium obszaru gospodarstwa. Ta fałszywa ocena rzutowała niewątpliwie w sposób ujemny na politykę rolną, a w szczególności na działalność terenowych organów władzy w stosunku do gospodarstw określanych jednolicie jako średniackie, bez uwzględnienia poważnego zróżnicowania ich sytuacji gospodarczej.

*

Powyższe dane i wnioski stanowią wynik częściowej tylko analizy materiałów uzyskanych z badań gospodarstw na Ziemiach Odzyskanych w 1956 roku. Uzupełnienie tych danych i szersze omówienie wniosków wynikających z całości materiału jest w trakcie opracowania.

¹ Przyjmujemy, że są to grupy III i IV.